

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен
„ДОКТОР“

по професионално направление 2.1. Филология, докторска програма
„Германски езици“ (Фонетика и фонология – английски език)

Автор на дисертационния труд: Владимир Филипов Вълв

Тема на дисертационния труд: НЯКОИ АСПЕКТИ
НА ИНТОНАЦИОННАТА ТИПОЛОГИЯ

Рецензент: проф. д-р Димитър Димитров Попов

от Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“

Дисертационният труд на Владимир Филипов Вълв, написан на английски език, е ситуиран в сферата на интердисциплинарна проблемна област, включваща въпроси, свързани с аспектите на интонационната типология. Предвид на повишения интерес на съвременните лингвисти към процесите и механизмите на интонационното типологизиране в различни езици и с оглед на установяването на еволюционните постижения на съвременните изследвания, тази интердисциплинарна област в лингвистиката напоследък се откроява като приоритетно проблемна и е с повишена степен на актуалност.

Докторантът навлиза в нея с амбицията да разкрие чрез научно дирене ролята на интонацията от чисто езиковедска гледна точка като за пръв път включва не само доказателства от синхронния план, но също така и от диахронния. В този смисъл дисертационният труд илюстрира как може да се използват похватите на контенсивната типология при съпоставяне на функционирането на интонацията като падежен (казуален) маркер в различните разглеждани езици.

Основната теза в предложения дисертационен труд е, че интонацията, разчитайки на „скритата памет на езика“ (по мнението на Т.М. Николаева), реализира чисто граматически категории от най-основен тип, които изразяват дълбоки семантични отношения, в случая дълбоко падежни. По този начин (и в съгласие с Д. Болинджър) в казуалната страна се показва, че интонацията функционира в условията на двупадежност в езика.

Изхождайки от собствената си презумпция, че разработките в областта на интонацията са „финансов лукс за която и да било обедняла източно европейска страна“, докторантът още в самото начало прави уговорката, че настоящата работа фокусира вниманието си върху тема, която не изисква експериментална работа с неналична в страната ни апаратура и може да се основе единствено на дълбоко панорамно познаване на много широк спектър от езикови явления, които, според докторанта, „са убягнали от вниманието на все по-тясно специализиращите се в експерименталната сфера фонетици и

фонолози“. Тази своя песимистична констатация ас. Владимир Вълков се опитва да компенсира с факта, че независимо от маргиналното си положение на граничното поле между фонетиката, синтаксиса, а напоследък и дискурса, и носейки на гърба си тежкия товар на семантиката, интонацията все пак е „една от най-важните страни на речевата динамика“ (както справедливо отбелязва Е. Сепир). Синхронните интонологични изследвания стават напоследък особено прецизирани с навлизането на електрониката, компютъризацията, статистиката и методите на психологията. Така се създава постепенно една сложна научна интердисциплинарност, която за съжаление не обръща достатъчно внимание на филологията, почти никакво на антропологията и минимално на културологията. Ето защо една от целите в настоящата работа е да илюстрира ползата от привличането на последните дисциплини в изучаването на интонацията.

Докторантът приема напълно за основополагаща постулираната концепция на Ева Гардинг, а именно, че „интонацията е глобалната мелодия на фразата или изречението, на която са подчинени локалните движения на височината на тона“ и, че в речевия акт „говорещият създава изказ, предназначен за слушащия в даден контекст, като изказът се състои от изречение, имащо дадена прозодия“.

С оглед целите и задачите на изследването Владимир Вълков предлага да се започне с граматично-смыслов анализ, така че явлението *интонация* да може да се разглежда в своята многостранна перспектива, което спомага за адекватността на анализа. В този смисъл той посочва, че номиналната фраза в постмодификационна позиция на интонационна типология се намира в процес на приемането на статут на сложно съществително, като по този начин утвърждава и автономния си статут. Езиковото понятие интонация като централно в работата е подложено на по-подробно проучване, защото интонацията винаги е била част от изучаването на прозодията и/или от проучването на суперсегментната система на езика, а от своя страна самата дума *прозодия*, както е известно, е от гръцки произход и се свързва с изучаване на мелодичните черти на езика – височина на тона, гръмкаост, темпо и ритъм и пр., т.е. че това са тонални и количествени признаци и признаци на удареността, чиито експоненти на изреченско равнище са темпото, интонацията и изреченското ударение.

Докторантът приема за аксиоматично твърдението, че на ниво изречение интонацията оптимално представя граматическия си, а следователно и знаковия си характер. Ето защо, според него, изреченската интонация може да се използва като основа за типологичен анализ.

В Глава I на дисертацията се доказва, че интонацията може да функционира граматически като маркер за падеж, т.е. може да не е вече „плаващ“ (‘floating’) признак, а се „закотвя“ (‘anchor’) в категорията падеж. В този случай интонацията не действа просто като конкуриращ се механизъм. Тук по-скоро действа това, което А. М. Пешковски нарича „компенсаторен закон“ на интонацията, който в дадения случай се използва при идентифициране на езиковите механизми в междуезиков анализ, т.е.

типологично. В дисертационния труд се предлагат както примери с реконструирана интонация, базирани на данни за латински, така и примери от английски, немски и руски език.

В глава II предмет на внимание е въпросът за мястото и статута на интонацията в основната граматика на езика и даже в рамките на още по-широк модел. Основата на модела на нивата се формира от семантиката: всички нива са свързани със значението, а на върха на модела неизменно е поставена интонацията. Утвърждава се тезата, че най-ниските и най-високите конструкти на модела пренебрегват дискретния характер на езика, докато намиращите се между тях системи се базират изцяло на дискретността на езиковите единици. На авализ е подложено взаимодействието на интонацията с диференциалните признаци от сегментната фонология, от което е видно, че в процеса на флуктация отдолу нагоре интонацията оставя следи на всяко от нивата, през които преминава. Така интонацията не изразява просто постлексикално значение по лингвистично структуриран начин, а по-скоро нейните субстанциални характеристики са във фонологията, с която действа. По този начин се определя нейния „конкуриращ механизъм“, но формалните ѝ експоненти функционират експлицитно на всички останали езикови нива. Приведените примерите с фонологично мотивирана емфатична структура недвусмислено илюстрират принципа като показват как структурата се предава от английски на български и руски, и техните различни фонологични и лексикално-граматични механизми, към които всеки от езиците прибегва. Доказва се, че смисълът на изтъкнатата чрез интонационната огласовка дума се носи от сричката с ядрото, реализирано чрез пертурбация на F0. Обикновено в такива случаи височината на тона не е основната характеристика: повишената дължина на консонантното начало на сричката създава според автора и преводачите ефекта на ‘положително’ преувеличение в репликацията. Чрез поредица от примери е илюстрирано как интонационните значения се комбинират с лексикално-граматическите.

Глава III е посветена на типологията и интонационния анализ и има предимно информативен характер, тъй като цели да покаже формалната страна в изучаването на интонацията, т.е. методите на интонационния фонологичен анализ и създаването на единна транскрипция, които да се превърнат в надеждна основа за предприемане на успешни типологични изследвания. В работата се разглежда основната интонационна таксономия: акцентните типове, граничните тонове и фразовите тонове, иницирана от оригиналната нотация на Джанет Пиерхъмбърт, известна като ToBI (Tones and Break Indices) и е приложена с модификации за много езици, вкл. и за български (вж. Снежина Димитрова 2016).

Глава IV е посветена на контенсивната типология на езиците и по-конкретно на семантичните падежи при интонацията, а тезата, приета аксиоматично в дисертационния труд, е, че теоретично първенство се дава на изречението пред думата и именно в този смисъл, както ни убеждава категорично докторантът, трябва да разбираме метафорично известната алузия на Дуайт Болинджър за „примитивния танц на интонацията“ при

връзката интонация – синтаксис. Налага се изводът, че интонацията в своята граматическа функция има първенство при разрешаването на двузначността на езиковата единица. А че интонацията наистина изразява граматическа категория се вижда от съответните английски примери, като паралелно аргументацията се допълва и от немски примери. На тази основа се прави обобщението, че разликата в семантичната падежна структура води до разлика в интонацията със строго детерминиран характер, т.е. последната винаги изпълнява като че ли функцията на падежна морфема и следователно има знаков характер. Приведените български примери убедително потвърждават тезата на докторанта, че интонацията би могла да функционира като граматическа морфема и в глаголната система, а вероятно и при аспекта, но това, както отбелязва авторът на труда, ще бъде евентуално обект на едно друго бъдещо проучване. В заключение докторантът се опира на категоричната констатация на Мирослав Янакиев, която гласи: „Особеност на тези морфемите е, че за тях се сигнализира супрасегментно ...“ и с това пък се потвърждава изказаната като хипотеза в началото на дисертацията мисъл на Т. М. Николаева за „скритая памет на езика“, защото наистина ефективността на даден знак се състои във всеобхватността, която притежава, независимо от къде произлиза самият той. Така интонацията маркира експоненти на семантичен падеж, достигайки до „скритата памет на езика“.

Глава V е посветена на връзката между интонационната фонология и континентната типология, приложена към интерпретация на материал от преводи на литературни текстове. Разгледани са поредица от примери за адекватно предаване на прозодичните средства в поетичния превод на различни езици и е направено сравнение с преводни варианти на руски, английски (в два варианта), и дори шведски. Коментирани са някои типологични прилики, които спомагат за повишаване на нивото на преводна еквивалентност: напр., наличието на постпозиционен определителен член в шведски, което спомага за реализацията на динамизма в стихотворен текст. Като цяло, чрез сравнението е потвърдена тезата на Роман Якобсон, че „поетическата функция проектира принципа за еквивалентност от оста за селекция на оста за комбинация“. Този принцип е приложен и към литературен текст в проза, и към неговите преводни еквиваленти на руски и английски. Анализът на преводните текстове, особено на английските, показва висока степен на синтактична еквивалентност, което е културно и прескриптивно обусловено, както се доказва в дисертационния труд. Изразявайки своя интерес и към интонацията на т. нар. „мъртви езици“, докторантът осъзнава, че основният въпрос опира до това дали езиковедът ще бъде в състояние да реконструира интонацията в произведение на древната античност, което е било изпълнявано устно и тези антични творби, както е известно, са се пеели. Наблюденията върху четири текста в дисертацията доказват синкретизма на език и музика, а употребата на вокативната форма е интерпретирана като красноречив пример за типична „стилизирана интонация“ в езиците, което пък подчертава тезата на Ю. Лотман, че интонацията е могла да се използва някога като „мнемонически символ“. В

края на тази глава докторантът разглежда концепцията на стоиците за „лектон“, където, както е известно, философията разделя на две дисциплини, имащи за предмет речта: реториката и диалектиката. Твърди се, че „лектонът“ на първо място е предмет на осмислен изказ, несводим нито към физическа вещ, която се изразява словесно, нито само към словесните звуци, с помощта на които се изказва. Но тълкуването на това твърдение е прецизирано в дисертацията чрез вмъкването на уместната добавка, че „лектонът“ се отнася и до значението, разглеждано като нематериална единица на цяло изречение. В този смисъл е очевидно следното: дисертационният труд, привеждайки достатъчно примери, доказва, че „лектонът“ е такъв термин, в който стоиците са включвали както интонацията, така и други нематериални езикови явления като пресупозицията.

Впечатлява и ерудицията на докторанта в подбора на библиографията – 384 заглавия предимно на англоезични автори. Това не е случаен факт, тъй като авторът на дисертацията изминава богат на събития творчески път – от начален едногодишен студентски стаж в Катедрата по английска филология на СУ „Св. Климент Охридски“ през магистърска степен по английска филология от Университета в Малта, специализации в Катедрата по антропология на Университета на щата Ню Йорк в Олбъни – САЩ и гост-лектор по български език и култура в Катедрите по руска и славянска филология на Университета в Лийдс и Университета в Шефийлд – Великобритания. Това е само част от неговата професионална преподавателска дейност, по време на която той натрупва много опит и израства като авторитетен учен и преводач.

В композиционно отношение приетото от докторанта Владимир Вълков структуриране на дисертационния труд в пет глави е напълно мотивирано от гледна точка на това, че самата тема е не само нова и съвсем неизследвана, но наред с това тя е и изключително трудоемка за дескрипция, което от друга страна от само себе си по някакъв начин напълно оправдава обременяването на обема на труда с повече глави и параграфи, за да се удовлетвори и критерия за достатъчна аргументативност и доказателственост на съдържанието. Налага се също и впечатлението за хармонично и пропорционално съразмерно подреждане на отделните глави, парцелирани вътрешно от самостоятелни, добре обособени параграфи, така че да може да изпъкне възможно най-ярко релефът на изследователския дизайн и да се открият достатъчно отчетливо резултатите от теоретичните анализи и техните илюстративни експликации.

В съдържателен план силно впечатление прави способността на докторанта да проблематизира в полето на множеството идеи и да структурира получените от изследванията разнообразни резултати, съчетавайки ги обобщено в релефни и съдържателни схеми и диаграми, свидетелстващи за точност и прецизност на илюстрираните количествени и качествени показатели.

Независимо от коментираните безспорни достойнства на труда, би следвало обаче да се обърне внимание и на някои непълноти и

несъобразности, които съвсем не обезценяват значимостта на изследването и вероятно произтичат от новостта на дискутираната проблематика или пък от цитирането в англоезичния маниер на академично писане, но коментирането им несъмнено би допринесло за правилността на интерпретиране на предложената тематика и прецизността при евентуалното издаване на труда като книжно тяло:

1. В библиографията отсъстват няколко актуални, важни и значими приноса по темата, които само биха я обогатили, напр.: *Просодический строй русской речи*. – М. : Изд-во РАН, 1996 ; Кодзасов С.В. *Исследования в области русской просодии*. М.: Языки славянских культур, 2009. — 496 с. — (*Studia philologica*); Потапова Р., Потапов В. *Речевая коммуникация. От звука к высказыванию*. М.: Языки славянских культур, 2012. . — 464 с. — (*Studia philologica*); Caroline Féry. *Intonation and Prosodic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. — 374 p.; Савицка И., Бояджиев Т. *Българско-полска съпоставителна граматика. Том 1: Фонетика и фонология*. С.: БАН, 1988, – 167 стр.; Cecilia Ode Russian *Intonation A Perceptual Description*. (*STUDIES IN SLAVIC AND GENERAL LINGUISTICS*). Amsterdam: Rodopi, 1989, - 304 p.; Попов Д. *Фоностилистика на дискурса*. Шумен: УИ на Шуменския у-т, 2004, — 205 стр.; Попов Д. *Лингвистична персонология по говора. Превъплъщенията на гласа*. Шумен: УИ на Шуменския у-т, 2016, — 298 стр.;

2. Цитирането на автори само с фамилното име в научен текст (срв. автореферата) на български език е недопустимо и се окачествява като стилистично порочна употреба. Наред с това то създава и неудобство за възприятието, защото предизвиква двусмислица при осъзнаване на личността на автора – особено при лица с еднаква фамилия. Ето защо категорично се препоръчва пред фамилното да присъства личното име макар и съкратено.

В заключение може да се обобщи, че дисертацията на Владимир Филипов Вълков представя мащабно теоретично и емпирично изследване за мястото и ролята на семантиката на интонацията при типологията на езиците с различна граматика. Основният приносен момент в този труд е основан върху опита убедително да се докаже, че интонацията се асоциира с дълбоката семантична категория падеж. По-специално настоящият труд доказва, че интонацията е проява на комплексен езиков знак, тъй като интонационните единици се разглеждат като двустранни единици, т.е. като езикови знаци, а резултатите от това проучване върху аспектите на интонационната типология биха могли да послужат по-нататък за разработване на система от упражнения, която да бъде прилагана в часовете по английски език за обяснение на някои прозодични

явления, както и за целите на превода. Докторантът познава до тънкости изследванията в областта на фонетиката и фонологията на английски език (т.е. това удовлетворява напълно изискванията на образователните аспекти на степента „доктор“) и в дисертационния труд докторантът е достигнал до резултати, които обогатяват теорията на интонационната фонология (т.е. съответстват на изискванията, засягащи научните аспекти на степента „„доктор“). Дисертацията като цяло удовлетворява и най-високите критерии за получаване на степента „доктор“.

Ето защо въз основа на впечатленията от целокупния анализ на труда и последвалите наложени се положителни оценки за теоретичните и приложните приноси в дисертационното изследване убедено ще гласувам да бъде присъдена на ас. Владимир Филипов Вълков образователната и научна степен „„ДОКТОР“ по професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Германски езици“ (Фонетика и фонология – английски език), като призовавам и останалите уважаеми членове на научното жури да гласуват за това предложение.

София, 17 август 2019 г.

Подпис:

Проф. д-р Димитър Попов